

ISIDORA
BJELICA

Tajni život
SLAVNIH
SRPKINJA

■ Laguna ■

Copyright © Isidora Bjelica, 1998

Copyright © 2012 ovog izdanja, LAGUNA



Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

TAJNI ŽIVOT
SLAVNIH SRPKINJA

Sadržaj

I	ISIDORA SEKULIĆ	9
	ili sve teške tajne i strasti najumnije Srпкиnje	
II	MILENA PAVLOVIĆ BARILI	33
	ili kako je godinama ubijana i na kraju ubijena naša najveća slikarka	
III	ANICA SAVIĆ REBAC	69
	ili kako ju je beogradska čaršija naterala na samoubistvo	
IV	KSENIJA ATANASIJEVIĆ	91
	– žena filozof ili srpska Mata Hari?	
V	DESANKA MAKSIMOVIĆ	117
	– Mir-Jam komunizma	
VI	DORA MAR	147
	– Jedan stvaran san	

I

ISIDORA SEKULIĆ

ili

sve teške tajne i strasti najumnije Srpkinje

Varšava je 1914. bila sva u snegu. Na gotičkoj katedrali Svete Ane u Starom gradu zvono je odbrojalo dvanaest kada je stari sudija udario batom po stolu i upitao mladu, bledu Srpkinju:

– Gospođo Sekulić Stremnicki, poslednji put vas pitam, da li ste gurnuli svoga supruga doktora Emila Stremnickog iz voza ili ne?

Ova strašna scena nije naučna fantastika iz ranih radova Koče Popovića, koji je svojevremeno napao gospođu Sekulić da nedovoljno misli o siromašnima i siromaštvu i da je zase-njena lepotom pojma siromaštva *an sich* umesto da vidi žive ljude i sirotinju. To je tajni život Isidore Sekulić, ona dugo čuvana tajna naše najumnije žene koju su njeni obožavaoci sakrili da bi sačuvali sliku o njoj kao prostoj, jednostavnoj, „sivoj silueti“...

Pa ipak, sudski proces u Varšavi povodom smrti muža s kojim je bila u braku svega četiri meseca, nije jedini skandal u njenom životu; ona je, naprotiv, tako umna, osetljiva i než-na, sasvim neuklopljena u svet oko sebe, imala stvarni život,

sasvim uzbudljiv i neobičan, koji se nikako nije uklapao u sliku „prepametne nadžak-babe“ koja piše „iz muških cipe-la“. Jedinu sliku koju je književni establišment bio spreman da prihvati.

Isidora Sekulić je rođena u Mošorinu 4/16. februara 1877, pet minuta pred 11. sahat pre podne kao kćerka Danila i Ljubice Sekulić. Njeno detinjstvo nije ni počelo, a već je 1881. ostala bez brata Predraga, koji je umro u sedmoj godini. Kao devojčica, dok su živeli u Rumi, provodila je dane s leptirima i lutkama. Onda je naglo u šestoj godini izgubila i majku, koja je kao i brat umrla od tuberkuloze.

Ove strašne smrti mlade majke i dragog brata naseliće u njoj jednu tamnu ozbiljnost za koju je posle tvrdila da je nasleđe od oca, i koja se potpuno kosila sa onom devojačkom veselošću, znatiželjom i radošću koje je nosila u sebi.

Zbog straha od smrti i „suve“ bolesti, sasvim opsednuta maštanjima o ljubavi i avanturama, sklonila se u svoje „bure“, gde je provodila dane. Ovo sećanje na sebe opisaće u prvoj rečenici svoje prve knjige *Saputnici*.

„Odmah se poznaju ona nesrećna mala deca koja iz škole dolaze u praznu kuću, koja znaju Robinzona napamet, i u devetoj godini čitaju *Život i patnje u Sibiru* i *Put u zemlju Vašukulumba*. Poznaju se mali siročići koji rano ostanu bez matere, koji sakrivaju glavu pod jastuke kad prolaze mrtvačka kola, boje se kad noću sat izbija i imaju mršavo blede lice i dugačke suve ručice.“

Često sam se pitala, još kao devojčica, kako se pisac *Saputnika*, ta mlada, nežna, erotična dama eksplozivne energije pretvorila u rigidnu i oštru „učiteljicu za pravljenje fraza“ koju su javno starci i jalovci, kako ih je Vinaver zvao, danju uzdizali u visine a noću ogovarali?

Šta se moralo desiti ovoj niskoj i krhkoj devojčici i kasnije slobodoumnoj mladoj ženi koja je mrzela bonton i malograđanski moral i sanjala o velikoj i večnoj ljubavi, o muškarcu dostojnom njene delikatnosti i pameti...

Po beogradskim zadimljenim književnim kuloarima preporučavala se prva Isidorina trauma, koja je navodno presudno uticala na njen život. Sve do kasnih osamdesetih godina, ljubitelji Frojda, koji je bio ljubitelj opijuma, bavili su se njenom ličnošću.

Naime, navodno je kao devojčica upravo iz svog bureta, u kome je provela detinjstvo sa svojim lađicama i lutkama, videla svoga oca kako vodi ljubav s nekom prostom ženom.

Taj trenutak je šokirao Isidoru, taj prizor ju je uozbiljio i ona je taj seksualni čin, kako su njene poverljive prijateljice preporučavale, transponovala u delikatnu metaforu o mrtvom leptiru koji je upao u bure i razorio njen detinji, nevini svet. Poetski prerađen događaj ovako je opisala:

„Otac me je držao za ruku i govorio da se bure ne može opraviti, da ga je oluj uništio, i da će sada i tako doći zima. A ja sam vrištala, vrištala i drhtala s onim bolesnim očajanjem siročeta koje komšijske matere ljubi i u buretu letuje.“

U stvari, kako su to voleli da objasne oni njeni poznanici i pomenuti obožavaoci Frojda, to je odredilo njen život i odnos prema ocu i muškarcima. Kako je strašno biti devojčica preterane osetljivosti, bolešljiva, sama, bez majke da je uputi u ženske ljubavne tajne i taktike.

Njena kratka sreća u Zemunu brzo se završava. Iz Ulice Tri goluba, iz svoje sobice koja je gledala na Dunav i u kojoj je vežbala da recituje latinske i starogrčke pesmice baš kada joj se učinilo da i njen život može biti lep, odlazi u Novi Sad u višu žensku školu, a potom u Sombor u čuvenu Srpsku

preparandiju. Posle uspešno položenog ispita u učiteljskoj školi, otac šalje svoju mezimicu, marljivu i prepametnu gospođicu Sidoniju, u Peštu.

U zemunskom listu *Novo vreme* 1897. izlazi oglas:

„Gospođica Sidonija, ćerka našeg uvaženog gradskog kapetana gospodina Danila Sekulića, svršila je u Budimpešti viši kurs državne pedagogije sa skroz izvrsnim uspehom... Čestitamo i gospođici Sidi i ocu na tako sjajnom uspehu.“

Leto 1897. provodi kod oca, koji se oženio gospođom Idom. Isidora to prima s ravnodušnošću i izvesnom suzdržanošću, pa opet, ona se sada oseća udaljenom i usamljenom. Plaši se da je ova druga žena ne samo zauzela mesto njene nežne majke već i njeno. Ona obožava svog oca Danila u i njegovu ozbiljnost i preciznost, obrazovanost i delikatnost i izvesnu ekscentričnost; ona, uostalom, kroz njega projektuje ideal svog muškarca. Ma koliko ju je njeno osećanje za pristojnost teralo da se ona lepo i uljudno odnosi prema svojoj maćehi Idi, koja se nije uznosila parnasovskim idealima, ženidba njenog oca bila je strašna stvar i gruba kao onaj pogled iz bureta. Jer pogled u maćehu samo pojačava sećanje na mrtvu majku.

Odlazi u Pančevo i 1897. postaje nastavnica u srpskoj višoj devojачkoj školi za matematiku i prirodne nauke. Kada joj se učinilo da život počinje da joj liči na živote ostalih slatkih devojaka, laka udvaranja lokalnog lekara prekinula je strašna vest o iznenadnoj smrti njenog oca Danila.

Na prvi dan Uskrsa varoški senator i pređašnji mnogovaroški kapetan Danilo Sekulić umire u svojoj pedeset petoj godini.

Isidora je očajna. Prvo sleđena patnjom, a potom u stalnom plaću i nervozu. Dvadesetogodišnja učiteljica u danima kad sve devojke misle na udaju, kikoću se po cvetnim balkonima i odabiru udvarače, ostaje sasvim sama i opet u smrti. I

to sada najgoroj, smrti onoga koga je najviše na svetu volela i kome se najviše divila.

Tada je prvi put posumnjala da je ukleta. Kasnije će, povodom Edgara Alana Poa napisati: „Prokleti smo od ljudi, a ukleti od Boga...“

Izgubiti majku onda kada joj je bila najpotrebnija i kada se devojčice, još nesigurne i plačljive, drže za majčine suknje, i oca onda kada je gospođicama najvažniji, kada se njime ponose i kada čekaju da ih on izvede do oltara pred mladoženju, to je bilo suviše!

I onda završni udarac. Na kraju umire i njen brat Mita, koji je bio otišao na studije u Grac. I on umire od tuberkuloze.

Isidora je ostala potpuno sama na ovoj pustoj zemlji.

Zato se tako strasno okrenula čitanju. Umesto porodice, ona je imala svoje pisce i jedino tada nije bila sama.

Za mladu i previše načitanu pančevačku učiteljicu matematike i prirodnih nauka varoš je bila mala, zagušljiva i na neki način činilo joj se da su sve oči uprte u nju. Da svi primećuju koliko prezire njihove sitne i glupe razgovore i interese, koliko mrzi građansku izveštačenost i lažni moral. Učenice je nisu volele i, pošteno govoreći, ni ona nije naročito volela njih. One su govorile da je suviše stroga i rigidna, da više na njih i kažnjava ih, a ona je bila umorna od njihovog nemara i površnosti, od njihovih tupih pogleda koji su češće završavali na ulici na kakvom mladiću nego na knjizi. Umorna od njihove lepote, neharmonične i brutalne, spremne da ruši zakone i izaziva katastrofe, lepote sasvim neduhovne i nesublimne. Samodovoljne i spremne na „šćerdavanje“, kako je volela da kaže.

Tada se u Pančevu desio za to vreme i za tu varoš nečuven skandal, koji se prepričavao kroz nekoliko kolena.

U to vreme gospođica Sida bila je privremena upravnica, a i objavila je vrlo zapažen članak u svojoj dvadeset šestoj godini, pod naslovom *Za život*.

U njemu je ona pretenciozno obrazlagala tezu da se za život treba pobrinuti u njegovoj najranijoj fazi, s obzirom na to da pred smrt većina ljudi dolazi do saznanja o promašenosti istoga...

No činilo se da je učmala sredina spremna da toleriše pametnu nastavnicu matematike i prirodnih nauka sve dok nije počelo njeno, veoma čudno i zaneseno, druženje s jednim mladim učenicom.

Stari Pančevci pričaju da je nervozna i usamljena nastavnica suptilne lepote i izuzetne erotičnosti, koju niko osim u nju zaljubljenog lekara nije razumevao, srela izvesnog mladića-dečaka, Petra Krančevića, s kojim počinje neobično druženje i – kako su mnogi mislili – ljubav!

Šta se zaista dešavalo između desetak godina starije nastavnice i dečaka koji se nalazio na raskršću života, nije sasvim jasno. Ipak, jedna od verzija govori da je njihovo nežno i zaneseno druženje počelo onda kada ga je Isidora srela s lokalnom „lakom ženom“ i kada je pokušala da mu objasni više aspekte i svu lepotu i uzvišenost odnosa između muškarca i žene. Druga verzija kaže da se mladi Krančević, sin inače imućnog oca, odao kocki i alkoholu i da ga je ona svojim razgovorima, lektirama, pažnjom i duhovnim uznošima vratila pravim idealima.

Bilo kako bilo, radi se svakako o vrlo delikatnoj stvari, kojoj nije nedostajalo ni lepote ni erotike, ali sigurno ni morala.

Kada je 1904. godine povedena istraga, koju je vodio gospodin Đorđe Popović, glavni školski referent, u prisustvu Milana Mandrovića kao perovođe, strasti su se uzburkale.

Optužnica je sadržala nekoliko tačaka; prva je bila – loše ponašanje prema učenicama, povodom čega je gospodin Popović doneo sledeći zaključak:

Na osnovu iskaza upravitelja Mandrovića i učiteljice Isidore Sekulićeve, pogreške I. S. u izboru disciplinarnih sredstava za decu i postupanju s decom, zbog čega se neki dečiji roditelji na rečenu učiteljicu žale, nisu kažnjive prirode i zato Đorđe Popović u tom predmetu rečenoj učiteljici potrebna usmena uputstva daje.

Na kraju je pančevački građanin Atanasije Krančević tužio Isidoru Sekulić „što ova ide s njegovim sinom Petrom, jer zbog toga publika takve konsekvencije izvlači, koje škode ugledu škole i rečene učiteljice“.

Na ovu optužbu Isidora odgovara vrlo suzdržano:

U plemenitoj nameri, pošto sam ga od njegove materijalne i moralne propasti spasti htela, izričito tvrdim da ukoliko nije dovoljno što se Krančević otselio iz Pančeva, ja ću, ukoliko to školski savet zatraži, odmah podneti ostavku na službu.

Kako je uopšte mala varoš u kome je ljubav ljubav, smrt smrt, a razvrat razvrat, mogla shvatiti i razumeti nežnosti i nevinosti i erotičnost ovog tananog odnosa. Dovoljno je bilo videti ovo dvoje kako šetaju i zaneseno razgovaraju pa da građani dobiju „najprljavije aluzije“. A Isidora, kako je to posle u nizu knjiga opisala, znala je i tada da je odnos muškarca i žene, kao i sama ljubav, delikatna i komplikovana stvar, kao

da i uzbuđenja i erotika mogu imati sasvim neobično lice. Ono što Isidora dotad nije znala i zbog čega je tako energično ponudila ostavku jeste – da je na kraju krajeva linija između uzvišenog i demonskog vrlo tanka.

Konačni izveštaj ima ipak vrlo neobičan epilog:

Sekulićkin uspeh je uopšte dobar, može se kazati vrlo dobar. No u pogledu zapta izjavila je u mom prisustvu da priznaje da nešto istine ima u onim tužbama, koje su se protivu nje dizale, ali da ona ne može dati garanciju, da će se ubuduće moći savladati i sa decom tako postupati, da ne bude prigovora.

Komisija je ustanovila da je gospođica Sekulićeva jako bolesna i da ima katar na oba plućna krila.

Bilo joj je dosta svega, učenica koje su tvrdile da nosi oklagiju ispod suknje, primitivne sredine, i uzaludnog napora.

Kao i Milena Pavlović Barili ona zaključuje da je ova sredina neće, a i da će ona poludeti od nje takve, malograđanske i učmale, i kreće da putuje po Evropi.

Pošto dobija otpremninu, posle oporavka od bolesti kreće ka Nici i Korzici...

Dok se druge mlade dame udaju i rađaju decu, ona putuje i samuje. Dopisuje se, ipak, vrcavim i lepim pismima s pančevačkim lekarom gospodinom Aleksićem, s kojim raspravlja o Geteu, vazduhoplovstvu i svojim najintimnijim preokupacijama. A on je do smrti gajio uzaludne nade da će biti njegova. U svojoj trideset trećoj godini Isidora dobija premeštaj u Šabac, gde predaje nemački i gimnastiku. Ona u srpsku književnost ulazi 1910, polako ali sigurno, i kao pisac i esejist. Objavljuje u časopisima i svoje prevode.

Leto provodi u Italiji i odatle piše:

Skamenjena prosto: mati nasledno tuberkulozna, otac vrlo darovit, vrlo učen i vrlo ekscentričan, a majka po ocu luda...

Opet nerveze, usamljenost, bolovi, krv. Dok u svojoj šabačkoj sobici Isidora završava rukopis *Saputnika*, neprestano razmišlja o svojoj ženstvenosti, lepoti, pameti, erotičnosti. Isidora je posle skandala u Pančevu naučila dve stvari: da je odabranima teško živeti u Srbiji, i nije više svojim ponašanjem davala povoda za ogovaranja, ali je pogrešila u drugome – mislila je da je književnost područje u koje može izliti sve svoje nemire, slutnje, zabune i zablude i želje i snove. Zato su *Saputnici* tako topla knjiga koja se čita na ivici suza.

Prvi put u Skandinaviju odlazi 1912. Za to vreme u Jugoslaviji počinje njen uspon u književnim krugovima. Objavljuje priču u Skerličevom *Književnom glasniku*. U drugom časopisu ona poručuje srpskoj ženi:

Srpska ženo! Razmrskaj pesnicom i muški razmrskaj šablonu toga praznog i grešnog lažnog života, i nemoj spavati kad nije vreme odmoru, i nemoj se maziti kad ti se u znaku smrti i satiranja rađaju deca...

A kada su objavljeni *Saputnici*, strahota i propast – kako je mislila. Skerlić je „iskasapio“ knjigu.

To je knjiga skroz subjektivna, lična, sadržinom i tonom, jedna nova pojava one „eksplozije ženske iskrenosti“ u književnosti. U tome ima retke sposobnosti

za introspekciju i moralnu autopsiju; knjiga je pisana samostalno, vrlo književno. Ali sposobnosti za samoposmatranje su zloupotrebjene, u literatorskom egocentrizmu otišlo se odveć daleko, u suv intelektualizam, nerazumljivost, bizarnost, nešto usiljeno i knjiško...

Gospodin Jovan Skerlić, socijalista i Jugosloven, sa sasvim nesnošljivim literarnim ukusom i muževnim glasom, bio je posebno iritiran – kako je to Vinaver posle dešifrovao – Isidorinom tendencijom da dokaže da Srbi nisu prost narod. To se Skerliću činilo kao strašno perverzno. Povrh toga, kako je ponavljao, ona je postavljala intelektualna pitanja usred rata – umesto da bude bolničarka!

Skerlić je zahtevao optimističnu i angažovanu književnost u kojoj bi bilo i nešto zdrave narodne seksualnosti – „što je zdravo za omladinu“ – a Isidora? Ona je nudila izvesnu dekadenciju, perveziju, pa i erotski misticizam od koga se Skerliću prevrtao stomak.

Isidora je bila skrhana, plakala je kao za ocem. Obožavala je Skerlića, njegov glas, mušku energiju, zeleni pogled... A sada ga je mrzela i poželela da ga više nema!

Znala je da u književnoj čaršiji počinje da se kotira kao frustrirana usedelica i rešila je da se uda. Za nekog pametnog, pristojnog, ozbiljnog i suptilnog... Za stranca... Pametni Srbi su većinski bili kao Skerlić za „zdravu seksualnost“ ili se naprosto nisu ženili pametnim ženama. S njima su razgovarali, a ovim drugim se ženili.

U Nici, dok je u maloj hotelskoj prostoriji svirala Baha, srela je doktora Emila Stremnickog, koji je, ushićen ovom muzikom, ušao u prostoriju i zaljubio se u Isidoru. U njene duge prste, kratku kosu, ozbiljan pogled, svetlu kožu...

Isidora Sekulić nije bila lepa na prvi pogled, nije plenila lepotom „na prvu loptu“ kako to kažu mangupi, ali ona je znala da ističe lepotu i da je potencira, da udružuje lepotu i gracioznost i da ih pretvara u erotičnu energiju da bi privukla pametne i otmene muškarce, jer drugi je i nisu zanimali.

Na izvestan način ona se osećala srećnom i spasenom što nema tu zasenjujuću lepotu koja pokreće ratove i izaziva nesanice kod uspaljenih muškaraca, što ima sakrivenu i neprimetnu lepotu koja joj je dozvoljavala da misli „o drugim stvarima, višim“. Ona je bila savršeno zadovoljna što nema tu demonsku lepotu zbog koje bi pola života provela u „strasti dopadanja“ a pola u bolu i kukanju jer je ta lepota prolazi. Ono što gospođica Sida jedino nije znala u tom trenutku, a što će vrlo brzo otkriti, jeste – da je pamet za ženu još gore prokletstvo od lepote – i da su jedino pametne žene još nesrećnije od lepotica.

Emil Stremnicki je bio zanesen, kupio joj je briljantski broš i ponudio brak. Ona je oklevala i otišla u Beograd da razmisli.

On nije bio ono o čemu je ona sanjala. Ali vreme za udaju je isticalo i Skerlićev napad je presudio. Da Skerlić nije „sahranio“ njenu knjigu, nikada se ne bi udala za Stremnickog. U povratku u svoju Skandinaviju nakraj leta 1913. rekla je „da“.

Nekoliko meseci braka potpuna su misterija. O tom braku pisala je svom prijatelju Ostojiću:

Moj roman sa Emilom? Kao sve što sam romansko-ga preživela. Jedno dugo mučenje, suptilna testiranja, beganje od cilja, osciliranje između sreće i jednog aparnog intelektualnog usavršavanja. Dobro, jedared, kad

mi dođe reći ću. Ali na šta će vam to. Vi kanda ne palite pisma? Kod mene u svakom trenutku tabula rasa. Nema ništa u fioci. Tek valjda ne mislite posle moje smrti sastavljati moj život za seka Jele i seka Pele??? – O Bože, kad biste znali kako se iz osnove kosi sa mojim bićem moje žvrljanje...!

Njen suprug je imao bolesno srce i bio vrlo „perverznan“ muškarac, kako je to jedanput u poverenju iznela svojoj prijateljici Danici Hristić, koja ju je fascinirala svojom impozantnošću i emancipovanošću. Gospođa Hristić je jedna od prvih žena u Beogradu koja je pušila.

Gospodin Stremnicki, koji je sada imao mladu ženu, nije bio ni u stanju da upražnjava svoje bračne dužnosti. Isidora je bila šokirana. Ipak je očekivala da će u braku osetiti sve aspekte muško-ženske erotike i do kraja shvatiti svoju ženskost. Zauzvrat, dobila je bolesnog starca, mršavog i depresivnog.

Isidora je bila podeljena u osećanjima prema Stremnickom. Čas ga je volela i mazila, tepala mu i čitala, čas ga je mrzela i želela da ponovo bude sama.

I želja joj se ispunila. Kada su se vraćali vozom iz Kristijanije za Berlin – put pun svetlosti, snega i glečera – gospodin doktor je naprasno ispao iz voza. Svetlost je bila prejaka, sve je bleštalo, on se naslonio na vrata i ispao. Najzlonamerniji su šaputali da je htela da mu pomogne, da mu dodeli „lepšu smrt“, da mu prekine mučenje. Drugi su znali da ruke Isidore Sekulić to nikada ne bi uradile. Ona je naprosto uvek bila suviše zanesena: „Hladno metalno svetlo, breze po fjelovima i samo jedna želja: nadisati se snega!“

Gospođa Stremnicki je morala proći normalan istražni postupak u vezi s ovim neobičnim događajem i sud ju je u nedostatku dokaza oslobodio.

– Čudno – govorila je – ispao je upravo kada mi je rekao da je prvi put u životu srećan.

Ona sama, što je u životu poverila samo jednoj dragoj osobi, svom povereniku koji verovatno nije više živ, bila je užasnuta činjenicom da je njena eksplozivna erotičnost ponovo suspregnuta i zaključana.

Na izvestan način ona je volela Emila, ali posle njegove smrti, sama i očajna, počinje da precenjuje umetnost a potcenjuje život.

„Norveška, moj greh i prestup“ – imala je običaj da kaže, ali njene reference nikada nisu sasvim poetske, njene asocijacije su uvek dublje. Tesla je jednom za nju rekao da ima šamansku energiju kao i on, a Micić, koji je napisao o njoj „da putuje svake godine u neku drugu evropsku biblioteku da preveze mrtve studije berzanskih veličina“, lansirao je trač da je ona parapsihološki ubica – da kada poželi da nekog nema, taj i nestane.

Kada je sahranila Emila, napisala je:

– Htela sam uvek da budem sama, sasvim sama. Eto sam sada sama...

Ono što je proganjalo Isidoru jeste da je Emila upravo „ubio“ onaj tihi sunčani dan u Nici, kada je ušao da čuje kako to jedna gospođica svira Baha, da ga je ubila njena nada da ona gospođica Sidonija nije ukleta, i da kao i sve druge gospođice može imati nekog svoga, muža, porodicu. Da se njena samoća može prekinuti.

Završava Pisma iz Norveške.

Nekada nežna, vrcava, nestašna erotična devojka sada postaje žena podređena radu, disciplini, samoći i siromaštvu.

Isidora je posle *Saputnika* a neposredno pre Skerličeve smrti „dala Skerliću još jednu šansu“: poslala mu je jednu priču i njegov odgovor je bio negativan i prek. Ona je bila besna i odmeravala ga je iz daljine kako uobražen i smešan svakog jutra juri u pola osam u redakciju kao da mu od toga život zavisi. Nije znala zašto je ne podnosi i nervirala se što su njegove rigidne ocene uvek proizvod političkih i ličnih naklonosti.

Onda, jednog predvečerja, videla ga je na Kalemegdanu kako sa kćekom i ženom razgovara francuski.

„Ti si odvratan kosmopolit, a veliki nacionalist, eto govoriš u porodici i sa jedinim detetom francuski“, napisala je besna, u želji da ga nema.

Neposredno posle tog viđenja, Skerlić odlazi u bolnicu i umire – naglo kao „sekirama oboren dub“.

Već drugi slučaj iznenadne smrti potvrdio je da je bilo nečega u Micićevoj ludačkoj ideji. Tim pre što je na Skerličevom grobu kukala i naricala, što zasigurno nije bila samo hipokrizija u žalu za tridesetšestogodišnjim kritičarem koji je naneo toliko zla i njoj i srpskoj književnosti.

„Ne krstim se, ne čitam molitvu... Drugo je nešto u meni, i oko mene, osećam, a ne mogu, ne umem da pogodim, da nađem, da znam. Uzbuduje me to, dolazi teško... Skerliću, jesam li ja na dobrom mestu, jesi li ti tu...? Skerliću, naš Skerliću, neumrla, mlada, divna, snažna Naša Misli, sve!“

Danas kojeg god Srbina pitate ko je bila najpametnija Srpkinja, svi će bez izuzetka reći Isidora Sekulić i, srećom, skoro niko neće znati da su i njena *Pisma iz Norveške*, ta riznica

lepote, loše primljena. To ju je najviše pogodilo, pošto je ovu knjigu smatrala izvesnim omažom svom mrtvom ocu.

Ponovo je bila potpuno sama, sada i bez nemoćnog muža. Sama sa dušom punom ožiljaka i još jednom loše primljenom knjigom.

Rat, beda, nemaština.

Godine 1915. desilo se nešto vrlo zanimljivo, što je izazvalo dosta intriga. Dok je bila u Aleksincu, jednog poslepodneva zakucao je na vrata njenog malog i hladnog izbegličkog stana prelepi konjički kapetan Aleksandar Naumović.

– Došao sam da se vidim sa vama – rekao joj je sav crn u licu – za dva sata polazi voz koji će nas baciti na bugarsku granicu; ja ću poginuti.

Pustila ga je u kuću i dva sata su se držali za ruke, glava priljubljenih, oboje u plaču. Sutradan je Naumović poginuo. Jedni su tvrdili da je Isidora celi događaj izmislila, a drugi da je bilo mnogo više od nevinog zagrljaja i plača.

Svejedno, ceo događaj i Isidorin zapis sugerišu njenu romantičnost u čije ime će još jedanput ponuditi okruženju svoju dušu i „eksploziju svoje ženske iskrenosti“ i to kroz kontroverzni roman *Đakon Bogorodičine crkve*.

Ova potresna ispovest bila je primarno inspirisana njenom davnom zaljubljenošću u jednog vojvođanskog đakona zbog koga je preskakala plotove i svaki dan išla u crkvu da udiše tamjan.

Ova knjiga bernanosovske suptilnosti bila je predmet sprdnji i ismevanja.

Krleža je bio najokrutniji:

Gospođa Sekulić zanosi se knjigama od dvanaest štampanih tabaka za pravoslavlje, tamjan i đakone...

Kao i danas, srpska književna scena je bila mizogina i okrutna. Za nju su postojale, i postoje, dve vrste književnica – one koje loše pišu, i u suštini su „kurve“, i one druge koje imaju nešto od muške pameti, ali su veštice i nadžakbabe jer su „seksualno frustrirane“. Tu se žanrovska selekcija završava.

Ovakav prijem knjige bio je poslednji udarac za udovicu Stremnicki. Besna na književnu čaršiju, sama je podgrevala glasove da je svog nesrećnog muža izmislila, i sklonila je *Dakona* od javnosti, čak je insistirala da ne uđe u sabrana dela stideći ga se. Rešila je da zaboravi svoju najlepšu knjigu.

Htela je da se priznanje o njenoj ženskosti zauvek izbriše, i na kraju je pristala da igra ulogu kakvu joj je čaršija namenila – da bi bila slavna i priznata. Pametnu, suptilnu, ženstvenu, erotičnu ženu polako su pretvarali u dosadnu, rigidnu, mračnu, aseksualnu „tetku“, koja je sve više pisala kritike a sve manje priče i romane.

Od svega toga prerano je osedela. Odlazi na duga putovanja – Pariz, London, Firenca. Tih godina jedni su pričali da je bilo nešto više od lake naklonosti između nje i Rastka Petrovića, ali da su kod njega, nažalost, prevladale sklonosti prema muškom polu. Drugi su tvrdili da su Isidora i Rastko imali kratku i strasnu ljubav.

Kada se vratila u Beograd, oko nje počinje ideološki rat.

Oko nje se otimaju marksisti i antimarksisti. Antimarksistička alijansa je napada što nastupa sa Zogovićem na tribinama, a Koča Popović i dalje misli da je nedovoljno levičarski angažovana; a ona?

Ona je prosto zanesena Crnjanskim. Najzad se pojavio jedan Srbin vajldovskih manira i njegoševske dubine. Ali

Crnjanski, koga su žene neprestano jurile, nije odgovarao na njenu naklonost. On je poštovao njenu pamet i divio joj se, ali nije nalazio u tom odnosu više od intrige. Da stvar bude bizarnija, mnogi su u njegovom intervjuu koji je radio s njom za *Vreme*, videli u celoj stvari mnogo ironije.

Gospodin Crnjanski je 1930, da bi se prehranio, pravio niz komercijalnih intervjuua na temu „Gde živi najsrećnija žena Jugoslavije“.

Isidora je prvo odbila intervju, a potom, slaba na Crnjanskog, prihvatila.

U uvodnoj reči on piše:

... Otmena, i kao svi otmeni, napaćena i usamljena, ona ima za sobom i jedno veliko iskustvo ženâ i ženske duše. O ženi, ako ne u ime žene, niko u nas ne može govoriti sa toliko prava i tako pozvan kao gđa Sekulić...

– Mislite, gospođo, da je porodica u opasnosti pri rešavanju pitanja ženske slobode?

– To ne, ali prvo što se sa feminističkim naporima identifikovalo bilo je: zbrisati kuću, tiraniju domazluka i porodice, a ja mislim da bih, kao i svaka žena, mogla biti srećna samo u porodici... – odgovorila mu je iskreno Isidora.

Crnjanski ju je, vrlo nevešto, pokušavao ubediti u suprotno, da je ona srećna i tako usamljena s obzirom na to koliko je pametna i poštovana, u radu, s prijateljima... Ali ona, već u ranim pedesetim, smatrala je sebe intimno nesrećnom i žalila za mužem, decom, običnom porodicom...

Ponašajući se onako kako je to od nje sredina tražila, budući kasnije predsedavajući Pen-kluba, akademik, i šta

već ne, ona je uvek duboko u sebi čeznula za realizacijom ljubavi. O tome svedoči sasvim tajan flert i prijateljstvo između nje i Ive Andrića: prepoznavši se kao najumniji, gajili su nežnu prepisku i jake osećaje jedno za drugo. Jedan deo književne čaršije, koji inače hvali Andrića zbog diskrecije i veštine kojom je prikrivao svoje ljubavne avanture, tvrdi da ni tu „ništa više nije bilo“. Drugi opet tvrde da je to najbolje skrivana velika ljubavna afera, koja je Isidori donela mnogo radosti i uzbuđenja, i da je Andrić, kao i u mnogim drugim slučajevima, uspeo u onome gde su svi drugi „propali“.

Nasuprot stanovištu o Isidori kao o monahinji naše književnosti, pojavio se svojevremeno o njoj tekst kao o promiskuitetnoj i nezasitoj u potrazi za najpametnijim muškarcem. Kao najveća njena strast ipak se apostrofira gospodin Grol, iako se kao najopscenija strast apostrofira njena bliskost sa oženjenim izdavačem Cvijanovićem.

Postojali su i mladi studenti i intelektualci trajno zaljubljeni u nju. Izvesni gospodin Devrnja s punom strašću i prevelikim zanosom branio bi je u studentskim novinama kada bi je neko napao.

Ona, Isidora, sada je već bila rezignirana i stalno je odbacivala cveće govoreći da joj ne treba sada kada joj ga niko nije doneo u dvadeset petoj.

Umorna od živih i nesavršenih muškaraca, ona najzad otkriva jedinog koji zaslužuje njenu punu ljubav, jedinog koji je imao suptilnost i dubinu kojoj je mogla pokloniti svoje poverenje. Jedini koji je više nije mogao povrediti i koga je volela kao svog oca Danila. Vladiku Rada volela je Isidora zasigurno najviše u svom životu. Sasvim sigurno, ona koju su pamet i talenat kod muškarca uzbuđivali više od lepote